

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22, p. 65-78

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12371>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Doç. Dr. Gamze ÖKSÜZ – Yrd. Doç. Dr. Leyla ŞENER – Dr. Eda Havva TAN METREŞ

This article was checked by iThenticate.

N. V. GOGOL'ÜN "MÜFETTİŞ" VE C. F. BAŞKUT'UN "BUZLAR ÇÖZÜLMEDEN" ADLI OYUNLARINDA TOPLUMSAL DÜZENSİZLİK: KOMPARATİSTİK BİR İNCELEME

Onur AYDIN*

ÖZET

Tiyatro, daha önce yaşanmış, şu an yaşanmakta olan ya da gelecekte yaşanması muhtemel olayların, bir izleyici topluluğu önünde sanatçılar tarafından canlandırılmasıdır. Tiyatronun diğer sanat dallarından ayırt edici özellikleri arasında bir momentuma, dinamizme, enerjiye ve canlılığa sahip olması gösterilebilir. Bu açıklamadan hareketle tiyatronun zamana ve mekâna bağlı kalmak zorunda olmadan yaşamın bizzat kendisini yansıttığı açıkça görülür. Çalışmada farklı yüzyıllarda, farklı coğrafyalarda yaşamış Nikolay V. Gogol ve Cevat F. Başkut bu minvalde ele alınmıştır. İki sanatçı da yaşadıkları dönemi en iyi aktarma aracı olarak tiyatroyu görürler, bu nedenle sanatçı kişiliklerini sahneye yansıtarak önemli oyunlar yazarlar. Çalışmada incelenecek eserlerden biri Gogol'ün "Müfettiş", diğeri ise Başkut'un "Buzlar Çözülmeden" adlı oyunudur. Yazarlarının usta kalemleriyle kâğıda dökülen her iki oyun da kendi çağını kusursuz biçimde, adeta bir ayna misali yansıtır. Çalışmada hem o dönemleri daha yakından tanıtıp günümüze ışık tutmak hem de ülkelerarası ve kültürlerarası benzerlikleri açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için karşılaştırmalı edebiyat biliminde kullanılan dış unsurlara bağlı inceleme ve eleştiri yöntemleri arasında sosyolojik ve tarihsel inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Diğer yandan komparatistik inceleme yöntemlerinden hangisiyle çalışıldığından çok o yöntemin tutarlı olması ve belgelere dayanması önemli olduğu için somut çıkarımlara ulaşmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda her iki eserde toplumsal düzensizlik ana temasının altında sahtekârlık, düzenbazlık, yolsuzluk, yalancılık, dalkavukluk, rüşvet, kumar, adam kayırma gibi alt motifler araştırılmış ve birçok ortak benzer unsurlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gogol, Başkut, tiyatro, toplumsal düzensizlik, komparatistik

* Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ruscuk@mail.ru

**SOCIAL DISORDER IN PLAYS N. V. GOGOL'S "INSPECTOR"
AND C. F. BASKUT'S "BEFORE THE THAW": A
COMPARATIVE ANALYSIS**

ABSTRACT

Theatre is acting of the events already experienced, the events being experienced today and the events that will probably be experienced in the future, in front of the audience by the actors. Among the distinguishing qualities of theatre, its properties of momentum, dinamism, energy and vitality can be indicated. From this point of view, it is clearly seen that theatre displays the life itself independently from time and place. In this study Nikolai V. Gogol and Cevat F. Baskut, who maintained their lives in different centuries and different geographies, have been discussed in this manner. Both of the authors regard the theatre as the best way of transferring their eras, for this reason they write important plays by reflecting their artificer personalities to the stage. One of the works which will be examined in this study is Gogol's play "Inspector" and the other one is Baskut's play "Before the Thaw". Both plays which were set pen to paper with artfully pens of writers perfectly reflect their eras like a mirror. In this study it is aimed both to shed light on "today" by presenting those eras more deeply and to reveal similarities between countries and cultures. In order to achieve this aim, sociological and historical examination methods from among examination methods based on external factors and criticism methods used within comparative literature studies were used. On the other hand, it was aimed at reaching concrete inferences since the method's being consistent and documented are more important than which method of comparative examination techniques is used. In this context, within both plays under the main theme of social disorder, different sub-motives like fraud, deceptiveness, corruption, dishonesty, adulatory, bribery, gambling and favouritism have been investigated and several common similar facts have been found out.

STRUCTURED ABSTRACT

The comparative studies allow for the examination of intercultural literary texts through interdisciplinary methods and the presence of elements that bring together different literatures. Within the scope of this study, Gogol's "Inspector" and Baskut's "Before The Thaw" dramas were tried to be examined on the basis of comparative literature. The similarities that are common in both works have been made concrete with examples from texts in the study. When the dramas of two different authors who did not know each other in their lives were examined, the word "difference" left its place to the word "similarity". This change, which is the power of literature, similarities of social events and constant repetition in every period, has manifested itself clearly in Gogol's and Baskut's dramas. The fact that the works are read fondly even today, reveals the current actuality and validity of these dramas. Both works convey the historical, sociological and political distortions of their countries during the writing period by black humor to readers on the basis of the conflict figure. The main victims are ordinary people; the

Turkish Studies

authorities having power and rank are in negative role. Public resources and state authority are exploited and misused by public officials. Both authors emphasize that the starting point of the degeneration is the central authorities. However, the degeneration is so deep that neither author can reach the solution.

The strongest emphasis on the "Inspector" and "Before The Thaw" dramas is on the distorted social order. Under the main theme of social disorder are sub-motives such as fraud, deceptiveness, corruption, dishonesty, adulatory, bribery, gambling and favouritism. In both works, at the beginning of the drama the readers are prepared to what will happen. In "Inspector", the reader comes to expectation as the district governor learns that the inspector has arrived and that he is in a hurry. In "Before The Thaw", while describing the district governor's office representing the state, clues are given to the reader that there is a lot of ignorance, bribery and corruption.

The events pass through the upstate; This is because both authors wish to use the specific to general method. The upstate, people and events in the dramas represent the whole country. In dramas, protagonists are the district governors. In "Inspector", plot seems to be spinning around Hlestakov, the actual protagonist of the drama is the district governor. In "Before The Thaw" the fake district governor who came to the town releases all the facts. The government serves the personal interests of the individuals, rather than serving the majority. It also has to be the greatest practitioner and guardian of the current social order, but in fact it becomes the biggest insolvency place of these problems. In both works, it is underlined that public resources are wasted. Baskut, like Gogol, deals with state circles and civil servant typology in a realistic and very diverse way. While the authors are showing the officers, they put together authorities and ordinary people, and they draw up a holistic illustration of the countries. The speeches about positions and ranks are on the front plan in both. As a natural consequence of this, the dress is considered as an important mark of rank.

In the works, social degeneration brings immorality. Religion is also exploited by some people as a result of social degeneration and immorality in the works. Philosophy is used as a means to deceive the people and the state for the sake of personal interests. The works mention French writer and philosopher Voltaire, who is important contributor to the French Revolution and the Age of Enlightenment. In the dramas of Gogol and Baskut, the people are perceived as a kind of human capital in the traditions of the state, the bureaucracy and the ritual; an ignorant crowd, are constantly humiliated, and their wishes are ignored. In both works, the ignorance of the people is used by cunning and dishonest people.

The changes in the town are experienced on the axis of conflict figure: smart-mad, rich-poor, old-new, order-disorder, morality-immorality, corruption-honesty, strong-weak.

Gogol and Baskut, rather than directly expressing their thoughts and characters, indirectly convey them in terms of certain humor and irony in the dramas.

Turkish Studies

Gogol does not give any positive emotions or hopes for the future anywhere in the drama. In fact, he doesn't give any clue as to whether the gangsters and the fraudsters are punished or not, and the drama ends when gendarmery tells that the real inspector has come. With this end Gogol wants to show that, the harms and disorder are not cleared. In the same way, the victim public of Baskut's is not very hopeful of the new district governor, because of the previous ones. Public also thinks that nothing will change, as he will keep up with the current disorder in the town. Criminals are not punished as a result of both works. Although the events are described on the basis of cause-effect relationship, the final judgement is left to the reader.

As a result, despite the fact that they were written by different authors in separate centuries, many similarities in the narrative technique of the authors and in the story are seen. The fact that the events are carried out in a small town, the protagonists of the stories are the district governors, and the criticism of the present order through the false state officials is a prominent analogy. Social disorder as a common theme; desire of position and higher rank, giving importance to appearance and dress, wasting public fundings, corruption, fraud, deceit, bribery, ignorance, immorality, illegality, hopelessness, desperation, religion abuse, rich-poor, peasant-city-dweller, strong-weak conflicts, government offices, government and public perception, civil servant typecasting, incompetence of administrators, arbitrary and self-seeking practices can be cited as common motifs. Specific to general narrative form, indirect messages, irony and humour art and giving clues about future at the beginning of story can be summarized as the similarities of Gogol's and Baskut's art.

Keywords: Gogol, Baskut, theatre, social disorder, comparative literature

Giriş

Temelde yabancı ve milli edebiyatların birbirini ne kadar ve hangi yönlerden etkilediklerini araştıran karşılaştırmalı edebiyat araştırmaları, Batı dillerindeki yaygın adıyla **komparatistik**, 18. yüzyıldan itibaren uygulama alanı bulur. Komparatistik araştırmalarının temelinde Goethe'nin *weltliteratür* diye adlandırdığı "dünya edebiyatı" düşüncesi, diğer bir deyişle "edebiyatın bir bütün olduğu" görüşü yatar. Komparatistik çalışmalarındaki asıl amaç, milletlerin kendi ulusal edebiyatlarını geliştirme çabasıdır. Komparatistiğin görevleri ise; "işlevi farklı iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmek" (Aytaç, 2016, s. 11) olarak sıralanabilir.

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi uzmanı Gürsel Aytaç'a göre (2016, s. 93) en yaygın komparatistik çalışmaları ortak konu, tema ve motif üzerinden yapılır. Ortak konular insanlık tarihi boyunca sözlü ve yazılı edebiyat aracılığıyla aynı yazarın farklı eserlerinde ya da farklı yazarların eserlerinde yer verilen temel konulardır. Çalışmamız kapsamında farklı asırlarda, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürel kimliğe ait toplumlarda yaşam sürmüş olan Rus yazar Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852)'ün "Müfettiş" (*Peвuzóп*) ile Türk yazar Cevat Fehmi Başkut (1905-1971)'ün "Buzlar Çözülmeden" adlı oyunlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda karşılaştırmalı edebiyat biliminin dış unsurlara bağlı inceleme ve eleştiri yöntemleri arasından sosyolojik ve tarihsel inceleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Eserlerin analizine

Turkish Studies

geçmeden önce, sözü edilen bu yöntemler ışığında, eserlerin yazılmış olduğu dönemin sosyal yapısının ve eserlerin arka planının aydınlatılması, karşılaştırmanın niteliği açısından faydalı olacaktır.

Gogol'ün tiyatroya merakı henüz lise döneminde başlar, okuldaki gösterilerde özellikle komik rollerde başarılar kazanır. 1828 yılında okulu bitiren Gogol uzunca bir süre iş bulamaz, bu dönemde aktörlüğü de dener. Tiyatro eserlerini sade ve doğal bir şekilde oynadığından, daha abartılı bir oyunculuk isteyen tiyatro yetkilileri tarafından beğenilmez. Okul yıllarında sahne tozunu yutan Gogol'ün bu gerçekçi tavrı ileride yazacağı eserlerine de yansıtacaktır.

1830 yılında bir kamu kurumunda küçük bir kâtip olarak işe başlayan Gogol'ün bu memuriyet hayatı sadece bir yıl sürme şansı bulur. O dönemde annesine yazdığı bir mektupta şöyle der: "*Şube müdürlerinin budalaca yazılarını temize çekmek ile uğraşıyorum. Hâlbuki bu saçma işten oldum olası nefret etmişimdir.*" (Anday ve Güney, 1946, s. ii). Gogol bu kısa çalışma hayatında, ileride eserlerinin ana konularından birkaçını oluşturacak bürokrasiyi, memurların hayatını, amir-memur ilişkisini yakından tanıma fırsatı bulur.

Gogol'ün yaşamı Rusya'daki siyasi, dini, sanatsal, edebi, sosyal yapının Batıcılık ile Slavcılık arasında sıkıştığı bir dönemde geçer. Bu atmosfer altında Gogol, bireylerdeki ve toplumdaki çürümeyi eserlerinde merkeze yerleştirir (Küçükkalay ve Özmen, 2010, s. 11-12). Gogol'ün "Ölü Canlar" ve "Müfettiş" adlı eserlerinde yer verdiği üzere Rusya'nın o dönemdeki çarı olan I. Nikolay (1825-1855) iktidarında baskılar ve şikâyetler artar, topluma bir yararı olmayan ve mevcut düzensizlikten faydalanan kişilerin türediğine bir gönderme yapılır (Kaşoğlu, 2009, s. 202).

Gogol'ün sanatının bir özelliği olarak eserlerinde romantizmle realizm, hüznle neşe, mizahla hiciv iç içedir. Gogol'e göre güldürü ve komedi hayatta bir yerlerde gizlidir ve bunlar ortaya çıkarılmalıdır; tiyatro ise, her şeyden önce insanı neşelendiren, güldüren, sosyal gerçeklerin hiciv yoluyla aktarıldığı bir sanattır. Buradan hareketle ortaya çıkarılan sosyal amaç, hiciv ve güldürü ile birleştirilerek sahneye hazır hale getirilmelidir.

Tiyatro eserlerini en verimli 10 yılı kabul edilen 1832-1842 yıllarında yazmış olan Gogol, "Müfettiş"i yazmaya 1834'de başlar, oyunu 18 Ocak 1836'da tamamlar. Ancak baskıcı Çar I. Nikolay döneminde böylesine hicivsel bir oyunun sansürden geçmesi hemen hemen olanaksız görülür. Bunun üzerine Gogol'ün yakın dostu ve çarîçenin nedimesi A. O. Rosset-Smirnova araya girer ve Çar I. Nikolay'dan özel izin alınarak eser sahnelenebilir. Sansür kurulundan oyun hakkında çıkan raporda şunlar yazar: "*Bu oyun esprilidir ve ustalıkla yazılmıştır. İçinde cezayı gerektirecek hiçbir şey bulunmamaktadır.*" (Troyat, 2000, s. 140). Aslında Gogol'ün amacı belirli kişileri yermektense, mevcut düzensizliklerin insanları ve dolayısıyla toplumu çürütebileceğini göstermektir. Bunu yaparken de "nasıl olmalı?" sorusundan değil, "nasıl olmamalı?" sorusundan yararlanır. Ancak oyununun sert eleştiriler alması üzerine Gogol, eleştirilere kızıp Puşkin'e şunları söyler: "*Oyuna gelince ondan öğreniyorum! Kaçmak istiyorum! Tanrı bilir nereye?...*" (Gogol, 2003, s. 265). Gerçekten de oyunun ardından Gogol, Rusya'yı terk eder ve ardından sinirsel temelli sağlık sorunları yaşamaya başlar (Seçmeer, 2009, s. 21).

Gogol'e "Müfettiş"in konusunu Puşkin verir. O zamanın Rusya'sı değişim arayışlarının, rahatsızlıkların, şikâyetlerin arttığı bir dönem olduğu için hükümet, kamu kurumlarını sık sık denetime tabi tutar; bu nedenle de kendisini müfettiş gibi tanıtan birçok kişi ortaya çıkar. Hatta bir gün Puşkin de "*Pugaçov İsyanı'nın Tarihi*" (*История Пугачёвского бунта*) adlı romanı için saha araştırmasına çıkar, 1833 yılında Nijniy Novgorod'dan geçerken ise il yönetimini denetlemek için gönderilen gizli bir müfettiş sanılır. Dönemin Rusya'sında benzer olayları görmek mümkün olduğundan Gogol dışında başka yazarlar tarafından da bu konu kaleme alınır (Kaşoğlu, 2009, s. 198).

Turkish Studies

Yazıldığı tarihten ilk kez oynandığı 1836 Nisanı'na kadar iki kez değiştirilen eser, realist yönüyle diğer benzer eserlerden ayrılır. Diğer komedyalarda hırsız ve haydut gibi tiplere yer verilirken Gogol gerçek kişilere yer verir. Gogol, eserini yazış amacını ise şöyle ifade eder: “*Müfettişte bir insandan her şeyden öte adil olmasının beklendiği Rusya'daki tüm adaletsizlikleri, bildiğim tüm fenalıkları bir araya getirmeye ve bir defa da olsa herkesle alay etmeye karar vermiştim.*” (Gogol, 2003, s. 151).

Eser ilk sahnelendiğinde eleştiriler almasına rağmen beğenilir de. Gogol, ünlü Rus aktör Mihail S. Şçepkin'e de bu konu hakkında şunları yazar: “*Polisler aleyhimde, tüccarlar aleyhimde, edebiyatla uğraşanlar aleyhimde. Küfrediyorlar ama yine de piyesi seyretmeye gidiyorlar. Dördüncü temsil için şimdiden yer kalmadı...*” (Anday ve Güney, 1946, s. xvii). Oyundaki kaymakam rolünü tiyatrodan canlandıran Şçepkin ise oyuna yöneltilen eleştirileri şöyle yorumlar: “*Bu piyesi seyretmeye gelenlerin yarısı rüşvet vermeye, yarısı da rüşvet almaya alışmıştır. Eh, onlardan daha iyi bir kabul beklemek de manasız olur.*” (Anday ve Güney, 1946, s. xvii).

Farklı asırlar olsa da aslında ülkemizde de durum Rusya'da olduğundan pek farklı değildir. Osmanlı'da Tanzimat Dönemi ile başlayan toplumsal değişim ve dönüşüm, Cumhuriyet dönemiyle en üst noktalara çıkarak toplumda kimi zaman değişim ve bozulma olarak kendini gösterir. Cumhuriyet dönemi oyun yazarlarının özelliklerinden biri olarak eserlerde topluma ve sorunlarına eğilme konusu sıkça kaleme alınır (Karaca, 2005, s. 300).

Oyun yazarlığına 1942 yılında başlayan Cevat F. Başkut, diğer mesleği olan gazeteciliğin üstünlüklerinden yararlanarak Türk toplumunun ironik yönlerini dramatik ve hicivsel bir biçimde anlatır (Karaalioglu, 1983, s. 34). Başkut'un tiyatro eserleri; köylü-şehirli, doğulu-batılı, eski-yeni, memur-amir arasındaki çatışmaları yansıtır. Konularını ve kahramanlarını günlük yaşamdan alan Başkut, dürüstlük, iyilik, doğruluk ve ahlak kavramları çerçevesinde renkli tiplmeleriyle bir ahlak öğretisi oluşturmaya çalışır. Kahramanlarını, çürümüş bürokrasi ve toplumsal düzenle ters düşüren Başkut, bir çatışma ortamı temelinde komik sahneler yaratır. Genellikle gençleri kötü kahramanların karşısına karşıt-özne konumunda çıkararak bir umut ışığı yaratır. Ancak düzensizliğin ve ahlaksızlığın tüm toplumu sardığını gösteren yazarın oyunlarında, değişim rüzgârları esse de değişime pek izin verilmez (Deniz, 2008, s. 23-24).

Gazeteci olması sayesinde dönemi çok iyi okuyabilen yazarın oyunlarında birçok ortak yön bulunur. Oyunları bir yazı dizisi niteliği taşır, bu da onun usta kalemینی gösterir. Oyunlarındaki başlıca ortak temalar arasında; aşk, zengin-fakir çatışması, ahlak, köylü-şehirli çatışması, rüşvet, bürokrasi ve aile gelir. Başkut'un oyunlarında zaman ve dekor işlevsel değildir. Kahramanların karakterleri ve mesajları nettir, iyiler eninde sonunda kazanır. Eserlerindeki kurnaz, yalancı ve sahtekâr tiplmelerin sonunda maskeleri bir şekilde düşer (Deniz, 2008, s. 238-246).

Cevat Başkut'un 1965 yılında yazdığı “Buzlar Çözülmeden” adlı tiyatro oyunu aynı yıl Nejat Saydam tarafından beyazperdeye aktarılır. Başrollerinde Fikret Hakan, Selda Alkor ve Reha Yurdakul'un oynadığı film, 1986 yılına geldiğinde ise; senaristliğini Osman F. Seden'in yönetmenliğini Kartal Tibet'in yaptığı, Kemal Sunal'ın da başrolünü oynadığı komedi ve dram filmi olarak sinemaya tekrar uyarlanır. Filmin konusunda kitaba sadık kalınarak; 1960 darbesinden sonra ilçeye kaymakamın gelmesini bekleyen halka kendisini kaymakam olarak tanıtan, akıl hastanesinden kaçmış bir adamın, karla kaplı yolların açılmasına kadar ilçedeki tüm yolsuzlukları, düzenbazlıkları ve ahlaksızlıkları sona erdirme gayreti trajikomik bir biçimde anlatılır.

Başkut'un oyunlarındaki bürokratlar, keyfi uygulamalarla, özgürlükleriyle ve siyasi sorumsuzluklarıyla bürokrasiyi katı bir şekilde uygularlar. “Buzlar Çözülmeden” oyunundaki memur tipi ise, 1940'lı yıllardaki “jandarma-devlet”in bürokrat tiplemesidir (Baykan, 2014, s. 42). 1960 darbesinin öncesinde hükümette olan siyasi partinin özellikle son zamanlarında ülkede ekonomik ve

sosyal sıkıntılar yoğun bir şekilde yaşanır. Bu dönemde particilik, temelsiz ve kontrolsüz bir hızla daha çok çıkar amaçlı yayılım gösterir (Ayhan, 2012, s. 58). Başkut'un, oyununa "Buzlar Çözülmeden" adını vermesinin nedeni, ülkede artık son aşamalarında olan düzensizliklerin de buz gibi eriyip gitmesini, "buz erimeden" bir an önce gerekli düzeltmelerle işlerin yoluna konmasını istemesidir.

"Müfettiş" ve "Buzlar Çözülmeden" Oyunlarında Toplumsal Düzensizlik

"Müfettiş" ve "Buzlar Çözülmeden" oyunlarında en güçlü vurgu bozulan toplumsal düzen üzerinedir. Toplumsal düzensizlik ana temasının altında sahtekârlık, düzenbazlık, yolsuzluk, yalancılık, dalkavukluk, rüşvet, kumar, adam kayırma gibi alt motifler bulunur.

Her iki eserde de henüz oyun başlarken yaşanacaklara ilişkin **okur** hazırlanır. "Müfettiş"te kaymakamın müfettişin geldiğini duyması ve telaşa kapılmasıyla okur da beklenti içine girer. "Buzlar Çözülmeden"de ise devleti temsil eden kaymakam odasının tasvirinde; eşya adına ne varsa hepsi en kötü malzemedendir, hepsi eskidir. Odanın sol tarafı kaymakamın özel odasına açılır, sağ tarafında ise yayları fırlamış büyük bir kanepede bulunur. Bu kanepeye oturanlar, giriş kapısına arkaları dönük vaziyette kalır. Bu, kendisine başvuracak, bir durum arz edecek halka pek kulak asılmadığının göstergesidir. Yine odanın sağ tarafında büyük boy bir para kasası ve sol tarafta küçük bir kitaplık yer alır. Bu da okuyucuya cahilliğin, rüşvet ve yolsuzluğun çok olduğunu ipuçlarını verir.

Her iki eserde de olay **taşrada** geçer; bunun nedeni her iki yazarın da tablolarını resmederken **özelden genele** yöntemini kullanmak istemeleridir. Oyunlardaki taşra tüm ülkeyi, halk tüm halkı, memurlar tüm memurları, yaşanan olaylar da tüm ülkede yaşanan olayları temsil eder. Örneğin büyük şehirden taşraya gelen memur Hlestakov, Petersburglu memurların karakterlerini yansıtmakta bir amaç, taşra memurlarının karakterlerinin yansıtmakta ise bir araçtır. Gogol'ün amacı sadece Petersburg'daki memurları tanıtmak olsaydı, Hlestakov'u hiç kasabaya kadar yormazdı. Hlestakov, taşradaki memurların ve düzensizliğin aslında merkezin bir yansıması olduğunu göstermeye çalışır.

Her iki oyunda da **başkahramanlar** kaymakamlardır. "Müfettiş"te oyun Hlestakov etrafında dönüyormuş gibi görünse de oyunun asıl kahramanı kaymakamdır. Çünkü Hlestakov rastlantı sonucu oradan geçerken müfettiş sanılan birisidir. Ona atfedilen önemin asıl kaynağı kaymakamın yaptıklarından dolayı duyduğu sorumluluk, suçluluk ve ceza verilme korkusunun Hlestakov'da vücut bulmasıdır. Rus edebiyat eleştirmeni Vissarion G. Belinskiy'e göre, Hlestakov'un dördüncü perdede oyundan çıkması da bunun bir göstergesi sayılır (Belinskiy, 1946, s. xxxi). "Buzlar Çözülmeden"de kasabaya gelen sahte kaymakam tüm gerçekleri açığa çıkarır. Buradan hareketle toplumsal çürümüşlüğe ilk olarak her iki eserin başkahramanları olan kaymakamların penceresinden bakarak başlamak gerekir.

"Müfettiş"te tüccarın kızını ayartmaya çalışan ve konaklama ücretini ödemediği için otel sahibinin kendisini şikayet ettiğini düşünen Hlestakov, kaymakamın kendisini görmek istemesi üzerine korkuya kapılır. Aslında hem Hlestakov hem kaymakam yaptıkları düzenbazlıklardan dolayı birbirlerinden çekinir. Hlestakov, hapse atılmaktan; kaymakam ise görevden azledilmekten korkar. Kaymakam, müfettiş sandığı Hlestakov'a: "*Merhamet edin. Kıymayın bana. Karım, küçük çocukların var. Beni felakete sürüklemeyin. ...Eğer biraz rüşvet yedimse billahi çok ehemmiyetsizdir. Yiyecek, içecek bazı şeylerle bir çift elbise.. hepsi bu kadar. Sonra ticaretle uğraşan o dul gedikli karısını dövmedim. İftira, vallahi iftira.*" (Gogol, 1946, s. 44-45) diyerek, aslında korkudan suçunu da itiraf eder. Kaymakam, dalkavukluk için kendi evine davet ettiği müfettişe: "*Müsaade ederseniz, söylemek cesaretini göstereyim ki, başka şehirlerde amirlerle memurlar daha çok kendi menfaatlerini düşünürler. Hâlbuki burada denilebilir ki, kimsenin namuskarane ve dikkatle çalışmak suretiyle büyüklerimizin tevaccühünü kazanmaktan başka bir gayesi yoktur.*" (Gogol, 1946, s. 62) sözleriyle olmayanı var gibi göstererek yalan atar. Yine kasabayı temiz ve düzenli bir yer olarak

göstermeye çalışan kaymakam: “Şehirde her şey muntazam, sokaklar tertemiz, mahpusların bakımı iyi, sarhoşlar az... eh, ben bundan fazla ne isteyeceğim! Benim şanda şerefte gözüm yok. Tabii bunlar da cazip şeyler, ama faziletin yanında hepsi boştur.” (Gogol, 1946, s. a.y.) der. Ayrıca kumar alışkanlığı da olan kaymakam: “Ben elime bir defa olsun iskambil kâğıdı almış değilimdir. Hatta iskambille nasıl oynandığını bile bilmem. Bu kâğıtları ne zaman görsem sinirlerim bozulur. Bir kupa papazı yahut da başka bir kâğıt gördüm mü bana bir iğrenme gelir, midem bulanır.” (Gogol, 1946, s. 64) diyerek kâğıt oyunlarından ve kumardan tiksindiğini söylese de işin doğrusu daha bir gün önce Luka Lukiç’ten kumarda yüz ruble kazanmış olduğudur. Elbette taşranın başındaki kişinin böyle bir düzensizlik içinde olduğu koşullarda etrafındaki diğer kişilerin durumunun da pek farklı olması beklenemez. Birbirlerinden ayrılmayan, işleri güçleri olmayan Bobçinskiy ve Dobçinskiy sürekli dedikodu yaparlar. Yargıç Ammos da dava karşılığında halktan “hediye” olarak tazı yavrusu alır; ancak bunu rüşvetten saymaz. Hastaneyi ziyaret eden Hlestakov, hastaları sorduğunda Zemlyanika: “Şimdilik on kadar efendim, fazla değil. Ötekilerin hepsi iyileşti. Tabii bunda idarenin, muntazam çalışmanın tesiri olduğu muhakkak. Ben bu işin başına geçtikten sonra - bu size belki inanılmaz bir şey gibi görünecek - bütün hastalar birbiri ardına iyi olmaya başladılar. Hasta bir defa koğuşa yatıyor bir de bakıyorsunuz, iyi olup çıkıyor. Bütün bu neticeler, ilaçlardan ziyade idarenin temizliğinden ve dürüstlüğünden ileri geliyor.” (Gogol, 1946, s. 63) sözleriyle müfettişin gözünü boyar. Bobçinskiy’in de yolsuzluk düzenine ayak uydurduğunu kaymakamın şu sözlerden anlarız: “Ben seni bilirim. Sen ne malın gözüsündür. Saf görünürsün ama, gümüş kaşıkları çizmelerine sokup götürmeyi pekala bilirsin. Bak tetik ol, kulağım deliktir. Tüccar Çernyayev ile ne yaptığını bilmiyor muyum? O sana üniforma için iki arşın kumaş verdi, sen bütün topu kaldırdın. Dikkat et, rütbene göre çalmıyorsun.” (Gogol, 1946, s. 25-26). Kaymakam müfettişin yanına gitmeye karar verdiğinde polis Prohorov’a görevine hazır olmasını emreder; ancak Prohorov iş yapacak halde değildir. Çünkü sabaha kadar içmiş ve sarhoştur. Sonuç olarak düzensizlik tüm kamu kurumlarına sıçramıştır.

“Buzlar Çözülmeden”de ise kaymakam, kasabanın önde gelenlerinden Hacı Murat Ağa’yı dükkânında bozuk ve çürük mal sattığı için hapse attırır. Bunu kesinlikle kabul etmeyen Hacı Murat Ağa’yı makamına çağıran kaymakam, onun için yemek hazırlatır. Karnı çok aç olan ve yemek yemek için can atan Hacı Murat Ağa, kaymakamın, yemeğin malzemelerinin kendisinin dükkânından aldırıldığını söylemesi üzerine yemekten bir anda vazgeçer. Ağa’ya birkaç kaşık zorla yediren kaymakam, onun derhal dükkânına gidip tüm bozuk malları imha etmesini, ardından Ekrem Yüzbaşı’yı aramasını ve kendisini tutuklatmasını emreder. Çünkü kasabada ve civar köylerde ne kadar hasta hayvan, at, eşek varsa onları çok ucuza satın alıp, onlardan kavurma ve sucuk yapıp, kurtlu bakla, küflü bulgur ve bozuk yemeklik yağ satıp, halkı kandırır. Bu olayın ardından, halkı cahil gören ve kendini çok bilgiliymiş gibi gösteren avukat Şeref Hakarar, kaymakamın odasına gelir. Geliş amacı kaymakamın, müvekkilinin fırını kapatmasıdır. Müvekkiline haksızlık yapıldığını savunan avukata kaymakam: “Haksızlık öyle mi? Demek fırıncıya yapılan haksızlık. Ben kararımı kaldıracam, o da halka buğday yerine kepek yedirecek, ekmeğin kilosundan çalacak, bu fakirlerin tek gıda maddesinin içinden fare pislikleri, tahta parçaları çıkan bir çöp tenekesi halinde satıp duracak. Fakirlerin yegâne gıda maddesi ile oynamak bir hürriyetse efendi, işte ben bu hürriyeti kaldırdım. Mülga!” (Başkut, 1965, s. 62) diyerek yanıt verir. Kaymakam, Sarıların Mahmut Ağa’ya fakir Hatice için zorla toprak bağışlatır. Beş dönüm toprağını kaybeden ağa, kaymakamı şu sözlerle tehdit eder: “Biz senin gibileri burada çok gördük. Haftasına kalmadan hepsini birer birer selametledik. Senin de icabına bakarız elbet... Meraklanma...” (Başkut, 1965, s. 113). Sarı Mahmut Ağa ile köylü arasında iki kere ihtilaf oluşur, gelen bilirkişi heyetlerine rüşvet vererek iki bin dönüm olan arazisi önce on bine, sonra da kırk bin dönüme çıkar. Bunları ağanın yüzüne vuran kaymakamı Sarı Mahmut Ağa, valiye şikâyet etmekle tehdit eder. İkinci perdede kış tüm şiddetiyle devam ettiğinden kasabada erzak, gaz ve yakacak kalmaz. Ancak işin gerçeği bunların hepsi, esnaflar tarafından saklanıp el altından karaborsa olarak satılır. Kaymakam, karaborsacıları Ekrem

Turkish Studies

Yüzbaşı'ya yakalattır, karaborsacılar da gaz, odun, kömür ve gıda gibi malzemeleri ambarda gizlice sakladıklarını, el altından daha pahalıya sattıkları itiraf ederler. Karaborsacıların itirafları üzerine yapılan araştırmada ambarlar dolusu yiyecek, depolar dolusu yakacak, variller dolusu gaz bulunur. Kaymakam, bunları meydanlarda bedavaya fakir halka dağıtır.

Her iki eserde de **devlet**, toplumun refahına, çoğunluğa hizmet etmektense bireylerin kişisel çıkarlarına hizmet eder. Ayrıca mevcut toplumsal düzenin en büyük uygulayıcısı ve koruyucusu olması gerekirken, aslında tam tersi olarak bu sorunların en büyük çözümsüzlük yeri haline gelir. "Müfettiş"te kaymakam, makamına gelen Hlestakov ile görüşmek isteyebilecek kişilerin; yani kaymakamın yaptıklarını ortaya çıkarılabilecek kişilerin içeri alınmamasını polislere emreder; çünkü aksi takdirde gerçekler gün yüzüne çıkacaktır. Çarşıya çıktığında esnaftan dilediği gibi alışveriş yapar ve parasını ödemez, esnaf onun geldiğini görünce kepenkleri indirir. Ayrıca polis memuru Derjimorda'ya da düzeni korumak bahanesiyle haklı haksız dinlemeden herkesi dövmemesi gerektiğini iletmelerini söyler. "Buzlar Çözülmeden"de kaymakam geldikten sonra işleri bozulan Hacı Murat Ağa: "*Vali beyle içtiğimiz su ayrı gitmez. İstersen sor kendisine. Üstelik bu vilayetin bütün mebusları yakınlarımdır. Elbet beni koruyacaklar, elbet hakkımı arayacaklar, icabında kalkıp ta Ankara'ya kadar gideceğim.*" (Başkut, 1965, s. 37) diyerek kaymakamı devletle tehdit eder. Gerçekten de Hacı Murat Ağa, birkaç yıl önce işlerine ket vuran jandarma kumandanını dağdaki adamlarına öldürtmüş; ancak delil yetersizliğinden hakkında beraat kararı verilmiştir.

İki eserde de keyfi uygulamalarla **kamu kaynaklarının** müsrifçe harcandığının altı çizilir. "Müfettiş"te kaymakama beş sene önce kimsesizler yurdunun yanına kilise yapılması için tahsisat ayrılır; ancak inşaata hiç başlanmaz. "Buzlar Çözülmeden"de kasabanın yeni köprüsünü, babası ölen, kocası İstanbul'a gidip kaybolan ve dört çocuğuyla kalan Hatice havaya uçurur. Çünkü Hatice geçimini üzerine köprünün yapıldığı dereden karşı karşıya sallarla insan ve hayvan taşıyarak sağlar. Ancak devrilen yönetim oy uğruna köprüyü gereksiz yere yapar ve Hatice çocuklarıyla aç kalır. Kaymakam: "*Yalnız dilekçeyi değil bütün bu kaydı, kuydu, bütün bu dosyaları, bütün kırtasi muameleleri de kaldırıyorum. Artık masalarda hokka, kalem, kâğıt bulunmayacak. Artık varide, sadıra defterleri olmayacak. Artık dosyalar tutulmayacak, anladın mı, bu kat'i emirdir Kâtip.*" (Başkut, 1965, s. 34) diyerek artık vatandaşların dilekçe vermesini ve gereksiz bürokrasiyi yasaklar. Kaymakamın, dilekçeleri gereksiz evrak ve yazışmayı ortadan kaldırması taşradaki işleri hızlandırır, halk da bu yeni uygulamadan çok memnun kalır. Ancak bu durum yerleşik düzensizliğe alışkın birtakım insanların hoşuna gitmez;

Gogol gibi Başkut da, **devlet dairelerini** ve **memur tiplemesini** farklı yönleriyle ve gerçekçi bir yaklaşımla ele alır. Her iki yazar da memur profillerini, mevki ve makam sahibi karakterler ve halkın içinden insanlarla birlikte ele alarak, yaşadıkları ülkeye ait bütüncül bir tablo sunar. (Süer, 1987, s. 440). "Müfettiş"te kaymakamı şikâyete gelen tüccarlar kaymakamın keyfi uygulamalar yaptığını, dükkânlarına gelip eline geçeni aldığını, onlara baskı yaptığını söyler. Hlestakov da bu işle ilgileneceğini, ama önce 500 ruble vermelerini gerektiğini ifade eder. Ardından içeri gedikli karısı girer ve kaymakam hakkında şikâyette bulunur. Kaymakam, sıra kendisinde olmamasına rağmen, kocasının saçlarını kazıtıp onu askere yollamak ister. Hâlbuki askerlik sırası terzinin ayaş oğlundadır. Ancak kaymakama çeşitli hediyeler gönderdikleri için askerlik sırası yok sayılır. Gedikli karısı da buna tepki gösterince dayağı yer. Devamında kendisini şikâyet eden tüccarlardan hesap soran kaymakam o anda bile aslında sahtekârlıklara göz yumduğunu itiraf eder: "*Köprü inşaatının müteahhitliğini yaparken kullandığın kerestenin kıymeti 100 rubleyi bile geçmiyordu da sen, 20 bin ruble gösterdin. Bu işte sana ben yardım ettim, kakavan herif. Unuttun değil mi? Ben bunu açığa vursaydım Sibiry'a'ı boyladığın gündü. Cevap versene, dilini mi yuttun?*" (Gogol, 1946, s. 122). Kendilerini affettirmek için her şeyi yapmaya razı olan tüccarlara kaymakam, kızının düğüne gelirken ellerini açık tutmaları gerektiğini, bol rüşvet ile onları affedebileceğini söyler. Saratov

kentinin Potkatilovka köyüne geçen Hlestakov'un mektubu herkeste soğuk duş etkisi yaratır. Kaymakam, 30 yıllık memuriyet hayatında kimsenin kendisini aldatmadığını, aksine kendisinin dolandırıcıları dolandırdığını, üç valiye oyunlar oynadığını söyler; ancak bunun nasıl kendi başına geldiğine inanamaz. Kaymakam, müfettişin gelmesi üzerine bazı yerlere kazık çaktırıp, tahta perdeleri yıktırıp ve toprak döktürüp şehirde çalışılıyormuş havası vermeye çalışır. Ayrıca müfettişin “*Halinizden memnun musunuz?*” diye olası bir sorusuna “*Her şeyden memnunuz*” demelerini ister. Bunların hepsi bize devletin bir kurumu olan kaymakamlığın ne halde olduğunu gösterir. Elbette diğer kurumlar da farklı değildir. Yargıç Ammos'un müfettiş gelişinden endişe duymaz: “*Gelip bir dosyaya baksa ömrünün sonuna kadar pişman olur. Ben yargıç olalı on beş seneyi geçti; elime bir dosya alacak olsam illallah der atarım. Çünkü Süleyman Peygamber bile bu işlerin içinden çıkamaz; kimin haklı kimin haksız olduğunu anlayamaz.*” (Gogol, 1946, s. 24). Düşkünleri Koruma Müesseseleri başkanı Artemiy Zemlyanika ile kaymakamın: “*...İşler yolunda görünsün; başlıklar temiz olsun; hastalar her zamanki gibi, kömürücü çırağına benzemesinler.*” (Gogol, 1946, s. 10) ve “*... hastalar ne kadar kendi haline bırakılırsa, o kadar iyi neticeler alınır. Biz hiç pahalı ilaç kullanmayız. İnsan basit bir mahlûktur. Öleceği varsa ölür, iyileşeceği varsa iyileşir.*” (Gogol, 1946, s. a.y.) konuşmalarından hastanelerin ne halde olduğu açıkça anlaşılır. Milli Eğitim Müdürü Luka Lukic ise eğitimden uzak durulmasını tavsiye eder: “*Tanrı, ilim alanında çalışmaktan insanı korusun. Öyle ya, herkesten çekinmek lazım. Önüne gelen insanın işine burnunu sokar, kendini haklı göstermek ister.*” (Gogol, 1946, s. 14-15). Posta müdürü İvan Kuzmiç ise mektupları sahiplerinin izni olmadan açıp okur. Petersburg'daki devlet dairelerinin durumu taşrada olduğundan pek de farklı değildir. Bunu Petersburg'da bir memur olarak çalışan, lezzetli yemeklere bayılan, kadın düşkünü olan, tütün ve kumarı çok seven Hlestakov'dan açıkça görürüz. Ayrıca Hlestakov'un, babası hakkında söylediği şu cümlelerden de durumun farksız olduğu açıkça sezilir: “*İhtiyar, Petersburg'da hâlâ terfi edemeyişimden kızgın. Zannediyor ki, insan Petersburg'a gelir gelmez hemen Vladimir nişanını takar. Gitsin de dairelerin halini kendi görsün bakalım.*” (Gogol, 1946, s. 47-48).

“Buzlar Çözülmeden”de kaymakamın dilekçeleri, gereksiz evrak ve yazışmayı ortadan kaldırması işleri hızlandırır, bu yeni uygulamadan halk da çok memnun kalır. Ancak bu durum yerleşik düzensizliğe alışkın birtakım insanların hoşuna gitmez; çünkü halk artık memurların önünde el pençe divan durmaz. Eserde “*...devlet memurluğunun itibarı sifira indi. Eskiden kahvelerin önünden geçtim miydi halk ayağa kalkıyordu. Şimdi kimsenin umurunda olmuyor.*” (Başkut, 1965, s. 80) ve “*Eskiden tahrirat katibi bir büyük, bir mühim adamdı kasabada, şanlı şöretli. Ama şimdi bir ırgata bile git dışarıda bekle, yahut yarın gel diyemiyoruz. Bunun ne acıklı şey olduğunu bir bilsen.*” (Başkut, 1965, s. 81) sözleriyle şikâyetini dile getiren tahrirat kâtibi yeni düzenden hiç memnun değildir.

Eserlerde **mevki ve makam konuşmaları** ön plandadır. “Müfettiş”in son perdesinde kaymakamın evinde adeta bir bayram havası yaşanır. Daha önceleri hiç mevki, makam heveslisi olmadığını söyleyen kaymakam, müfettiş sandığı kişinin, saray ve bakanlarla olan ilişkisinden yararlanarak bir an önce yükselmek ister: “*Şimdi yüksek bir mevki kapmanın tam sırası değil mi Anna Andreyevna? ...Ne dersin, Anna Andreyevna, general olamaz mıyım?*” (Gogol, 1946, s. 119). “Buzlar Çözülmeden”de kaymakam, tahrirat kâtibine kendi koltuğuna oturmasını söyler; ancak kâtip kaymakamın gösterdiği yerin makam olduğunu ileri sürerek oturmaz. Kaymakam, tahrirat kâtibine şu sözlerle yanıt verir: “*Otur diyorum. Korkma. Başka iskemlelerden hiç farkı yok, o iskemleyle oturmakla kaymakamın şeref ve haysiyetine leke sürmezsin. Ben şeref ve haysiyetimi iskemleden değil kendi şahsımdan alırım.*” (Başkut, 1965, s. 22). Benzer bir şekilde kaymakamın, ara sıra ceketinin yakası darıncasına, elini yakası ile boynu arasına sokmasının, daha kolay nefes almaya çalışmasının nedeni de budur. Bu hareketin onun bir alışkanlığı haline gelmesinin nedeni; oturduğu kaymakamlık makamının ve buna uygun giydiği ceketin sembolik ve manevi olarak kendisine dar gelmesidir. Ekrem Yüzbaşı karakteri de bu duruma bir örnek oluşturur. O da sağ eliyle sürekli olarak

Turkish Studies

ceketindeki düğmelerden birini çözüp ilikler ve tekrar çözer. Mevki, makam peşinde olmamaları, onların o kılık kıyafet içinde rahat edememelerine yol açar; çünkü üstlerindeki onların gerçek kıyafetleri değildir. "Müfettiş"te makam ve bürokrasi peşinde olan kaymakamın Hlestakov'u müfettiş makamına yakıştırmamasının bir nedeni de kıyafetleridir: "Gel de kim olduğunu anla. Asker olsa, kolay, anlaşılır. Fakat frak giyinince iş değişiyor." (Gogol, 1946, s. 75).

Eserlerde toplumsal yozlaşma **ahlaksızlığı** da beraberinde getirir. "Müfettiş"te yargıç Ammos, Bobçinskiy'in karısıyla görüşmek için onun evden çıkmasını kollar. Hlestakov, otele kalırken tüccarın kızıyla vakit geçirir, kaymakamın evine gittiği zaman ise kızına ve karısına sarkıntılık eder. "Buzlar Çözülmeden"de kaymakam, kadınların çarşaf giymesini yasaklar. Kötülüklerin sebebini erkeklerin içindeki kötülükle ilişkilendiren kaymakam, erkeklere önce kendi kalplerini temizlemeleri gerektiğini tavsiye eder.

Eserlerde toplumsal yozlaşma ve ahlaksızlığın bir sonucu olarak **din** de bazı kişiler tarafından istismar edilir. "Müfettiş"te rüşvete çok alışmış olan kaymakam bu işten sıyrılırsa kiliseye mum dikeceğini; ancak bu ibadetini bile başkalarının cebinden yapacağını şu sözle anlatır: "Ah! Ah! Çok suçluyum, çok. İnşallah bu işten çarçabuk sıyrılacak olursam kiliseye öyle bir mum dikeceğim ki, şimdiye kadar kimse böyle mum dikmedi, diyecekler. Şu mendebur tüccarların hepsini 50'er kilo balmumu getirmeye mecbur edeceğim." (Gogol, 1946, s. 27). "Buzlar Çözülmeden"de ise kaymakam, halkın evliya türbesi sandığı duvarları kazıtır, altından put, İsa ve Meryem resimleri çıkar. Mezarda yatan kişinin de haçlılardan kalma bir ölü olduğu, cahil halkın bilinçsizce ibadet ettiği anlaşılır. Kaymakam tüm bunları gerçekleştirirken bazı hocaların tepkisiyle de karşılaşır. Eski düzeni bozduğu, taşları yerinden oynattığı, bazı batıl inanç ve hurafeleri ortaya çıkardığı için dinsizlikle itham edilir.

Oyunlarda halkı ve devleti kişisel çıkarlar uğruna kandırmak için **felsefe**, araç olarak kullanılır. Eserlerde Fransız Devrimi ve Aydınlanma Hareketi'ne önemli katkıları olan Fransız yazar ve filozof Voltaire'e göndermede bulunulur. "Müfettiş"te kaymakamın arkadaşının kasabaya gizli bir kılıkta müfettişin geleceğini ve dikkatli olması gerektiğini söylemesi üzerine kaymakam: "...Andrey İvanoviç'in küçük günahlar ismini verdiği şeylere gelince bunlar hakkında söyleyecek hiçbir sözüm yok. Zaten bundan bahsetmek de tuhaf. Böyle ufak tefek günahı olmayan adam da bulunur mu? Allah dünyayı böyle kurmuş. Voltaire'cilerin buna hücum etmeleri boşuna." (Gogol, 1946, s. 10) der. "Buzlar Çözülmeden"de ise dergilerden haberleri okuyup bilgiliymiş havasına bürünen avukat Şeref Hakarar, müvekkilinin fırını hakkında kaymakamla konuşmak ister; ancak kaymakamın bunu reddetmesi üzerine Voltaire'den örnekler vererek kendisini dinlemesi gerektiğini söyler: "Efendim, sizin gibi bir ihtilalci olan, dünyanın en büyük ihtilaline yol açan Voltaire bile "sözlerinizin hiçbirini kabul etmiyorum ama onları söylemek hakkınızı ölünceye kadar müdafaa edeceğim" diyordu. Beni dinlemeye mecbursunuz." (Başkut, 1965, s. 61).

Gogol ve Başkut'un oyunlarında **halk**; devletin, bürokrasinin ve eşrafin geleneklerinde bir tür beşeri sermaye, cahil kalabalık olarak algılanır, sürekli aşağılanır ve istekleri göz ardı edilir. Her iki eserde de halkın cahilliği, kurnaz ve sahtekâr insanlar tarafından kullanılır. Hlestakov, kaymakamın kızını ve karısını etkilemek için bazı yalanlar atar: Mozart'ın ünlü operası *Figaro'nun Düğünü*'nü, Giacomo Meyerbeer'in *Şeytan Roberti*'ni, Vincenzo Bellini'nin *Norma*'sını, Bestujev-Marlinskiy'in *Ümit Gemisi*'ni, bir edebiyat gazetesi olan *Moskova Telgrafı*'nı, Zagoskin'in *Yuriy Miloslavskiy* romanını kendisinin yazdığını söyler ve onlar da buna inanır. "Buzlar Çözülmeden"de kendisi avukat olmasının yanında arzuhalci, iş takipçisi, bir partinin ilçe başkanı olan ve hükümet memurlarını her an baskı altında tutan Şeref Hakarar karakteri, her dalaverede parmağı bulunan birisidir. Gerçekte haftalık gazetelerden, dergilerden okuduklarını halka caka satmak için kullanır. Bunu fark eden kaymakam: "Dergilerde rastladığın işine gelir yazıları ezberle, onları vakitli vakitsiz, sıralı sırasız, manalı manasız tekrarlar, böylece cahil halka kendini bilgili, saygıdeğer insan

olarak sat. *Sen sahtekârlıkta vekili olduğun fırıncıyı da geçtin herif.*” (Başkut, 1965, s. 64) sözleriyle gerçeği gözler önüne serer.

Hem “Müfettiş”te “hem Buzlar Çözülmeden”de kasabadaki değişimler **çatışma** figürü ekseninde yaşanır: akıllı-deli, zengin-fakir, eski-yeni, düzen-düzensizlik, ahlak-ahlaksızlık, sahtekârlık, yolsuzluk-dürüstlük, güçlü-güçsüz vb. “Müfettiş”te Hlestakov, varlıklı bir toprak ağasının şımarık, akli havada, kumarbaz bir oğludur. İnsanları küçük görür. Uşağı Osip’e sürekli “*hayvan, aptal herif*” gibi hakaretler eder. Kendilerine yemek vermeyen otel sahibine: “*O, köylü olduğu için bir gün yemese de bir şey olmaz. Herkesi de kendisi gibi sanıyor. Amma da tuhaf...*” (Gogol, 1946, s. 33) diyerek onu hor görür. Benzer bir şekilde kaymakamla olan bir sohbetinde: “*Öyle ya, hayatımı neden köylülerin arasında mahvedeyim.*” (Gogol, 1946, s. 48) diyerek köylüleri aşağılar. “Buzlar Çözülmeden”de ise Hatice’nin amacı köprüyü ortadan kaldırıp yeniden sallarla taşıma işi yapmak ve geçimini sağlamaktır. Bunu anlayan ve Hatice’yi hapse attırmadığı için kendisine tepki gösterenlere kaymakam: “*Ya kimsesiz bir kadını dört çocuğuyla aç bırakan bizlerin suçu daha mı küçük dersin Ekrem Yüzbaşı? Eğer sen mutlaka birini yakalamak istiyorsan önce beni tevkif et, az gelirse kendini de yakalarsın. Hakikatta köprü atan benim, sensin, bizleriz. Kadını serbest bırakın dedim, işte bu kadar...*” (Başkut, 1965, s. 76) yanıtını verir.

Gogol ve Başkut, oyunlarda düşünceleri ve karakterleri doğrudan ortaya koymaktan çok onları belirli **mizah** ve **ironi** unsurlarıyla dolaylı olarak aktarır. Örneğin “Buzlar Çözülmeden”de kaymakam ve arkadaşlarının delilerden oluşan bir grup arasından seçilmesi, bu deli grubu tarafından tımarhaneye kapatılan, düzenbaz, beceriksiz ve kabiliyetsiz yöneticilere yapılan ahlaki bir göndermedir (And, 1973, s. 607). Başkut, kara mizahla akıllı yöneticilerin yapamadıklarını deli yöneticilerin başardığı mesajını verir. Bu teknikle her iki yazar da klasik bir söylem olan “gülerken düşündürmek” tekniğini gerçekleştirmiş olur.

Gogol, hikâyenin hiçbir yerinde geleceğe dair olumlu duyguları veya umudu gösteren bir **ışık** vermez. Hatta hikâyenin sonunda düzenbazların ve sahtekârların ceza alıp almadıkları hakkında bilgi vermez, oyun jandarmanın gerçek müfettişin geldiğini söylemesiyle son bulur. Gogol bu son ile kötülüklerin ve düzensizliğin hala var olduğunu göstermek ister. Eserin bir buçuk asırdır okunması ve tiyatrolarda sahnelenmesi, her devirde, her şehirde benzer idari düzensizliklerin ve ahlak dışı eylemlerin hâlâ daha temizlenemediğinin göstergesidir. Başkut’un eserinde de mağdur halk, öncekilerden dolayı yeni kaymakamdan çok umutlu değildir. Onun da kasabadaki mevcut düzensizliğe ayak uyduracağı, hiçbir şeyin değişmeyeceği, ağalarla çalıp oynayacağı düşünülür. Öyle ki onlarla iyi geçinilmemesi demek görevden el çektilmesi demektir: “*Eşrafla Ağalarla böylesine cenkleşilir mi? Onlar beğenmedikleri kaymakamı yerinde oturturlar mı? Şimdiye kadar oooo... kaç kaymakamın başının yediler... Hele devrilen idare zamanında.*” (Başkut, 1965, s. 16). Her iki eserin de sonucunda **suçlular** cezalandırılmaz. Olaylar, neden-sonuç ilişkisi temelinde olaylar anlatılsa da son hüküm okuyucuya bırakılır.

Sonuç

Komparatistik alanındaki çalışmalar, kültürlerarası edebi metinlerin disiplinlerarası yöntemlerle incelenmesine ve farklı edebiyatları birbirine yakınlaştıran unsurların bulunmasına olanak sağlar. Bu çalışma kapsamında Gogol’un “Müfettiş” ve Başkut’un “Buzlar Çözülmeden” oyunları karşılaştırmalı edebiyat bilimi temelinde incelenmeye çalışılmıştır. Her iki eserde de saptanan benzerlikler çalışmada metinlerden örneklerle somut hale getirilmiştir. Yaşamlarında birbirini hiç tanımayan iki farklı yazarın oyunları incelendiğinde “farklılık” sözcüğü yerini “benzerlik” sözcüğüne bırakmıştır. Edebiyatın, toplumsal olayların benzerliğinin ve her dönemde sürekli tekrarlamasının bir gücü olan bu değişim Gogol’un ve Başkut’un sözü edilen oyunlarında kendisini açık bir biçimde göstermiştir. Eserlerin bugün bile sevilerek okunması, bu oyunların

günümüzdeki güncelliğini ve geçerliğini gözler önüne serer. Her iki eser de yazıldığı dönemde ülkelerinin tarihsel, sosyolojik, politik çarpıklıklarını çatışma figürü temelinde ve kara mizah yoluyla okuyucusuna iletir. Asıl kurban halkın kendisidir, mevki, makam ve güç sahibi yöneticiler olumsuz bir profille aktarılır. Kamu kaynakları ve devlet otoritesi bizzat kamu görevlileri tarafından sömürülür ve kötüye kullanılır. İki yazar da asıl çürümüşlüğün çıkış noktasının merkezi otoriteler olduğunu vurgular. Ancak kronikleşmiş çürümüşlük o kadar kök salar ki, bu yüzden iki yazar da oyunlarını çözüme ulaştırmaz.

Sonuç olarak ayrı yüzyıllarda, farklı yazarlar tarafından kaleme alınmalarına rağmen yazarların anlatım teknikleri ve ele aldıkları konular birçok yönüyle benzerlik taşır. Olayların küçük bir kasabada/kazada geçmesi, hikâyelerin başkahramanlarının kaymakam olması, mevcut düzenin sahte devlet görevlileri üzerinden eleştirilmesi süjeye ilişkin öne çıkan benzerliklerdir. Toplumsal düzensizlik ortak ana tema olarak; mevki, makam ve yükselme hırısı, dış görünüme ve kılık kıyafete önem verme, devletin kaynaklarının israf edilmesi, sahtekârlık, yolsuzluk, dolandırıcılık, yalancılık, rüşvet, cahillik, ahlaksızlık, hukuksuzluk, umutsuzluk, çaresizlik, din istismarı, zengin-fakir, köylü-kentli, güçlü-güçsüz çatışması, devlet daireleri, devlet ve halk algısı, memur tiplmesi, idarecilerin beceriksizliği, keyfi ve çıkarıcı uygulamalar başlıca ortak motifler olarak sıralanabilir. Gogol ve Başkut'un sanatına ilişkin benzerlikler ise; anlatımın özelden genele kaydırılması, hikâyenin henüz başında okura olayların sezdirilmesi, mesajların dolaylı olarak aktarılması, mizah ve ironi sanatının kullanılması olarak özetlenebilir.

KAYNAKÇA

- And, M. (1973). *50 Yıllık Türk Tiyatrosu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Anday, C. M. ve Güney, E. (1946). Gogol'ün Hayatı, Eserleri., N. V. Gogol. *Müfettiş* (çev. C. M. Anday ve E. Güney). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, i-xviii.
- Ayhan, M. (2012). *Türk Entelejansiyasında Bir Politik Eleştiri Figürü Olarak Cevat Fehmi Başkut*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aytaç, G. (2016). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Üçüncü Baskı. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Başkut, C. F. (1965). *Buzlar Çözülmeden*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Baykan, A. (2014). Başkut ve Zuckmayer'de Bürokrasi-Vatandaş İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (32), 29-46.
- Belinskiy, V. G. (1946). "Müfettiş" Hakkında., N. V. Gogol. *Müfettiş* (çev. C. M. Anday ve E. Güney). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, xix-xxxvii.
- Deniz, İ. (2008). *Cevat Fehmi Başkut'un Tiyatro Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Gogol, N. V. (1946). *Müfettiş* (çev. C. M. Anday ve E. Güney). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- _____ (2003). *Duhovnaya Proza*. Moskva: AST.
- Karaalioglu, K. S. (1983). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Karaca, T. N. (2005, Nisan). Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Öncelikli Bir İsim: Cevat Fehmi Başkut (1905-15 Mart 1971). *Türk Dili Dergisi*, (640), 300-311.
- Kaşoğlu, A. (2009). Gogol'ün "Müfettiş" ve "Ölü Canlar"ı ile Orhan Kemal'in "Müfettişler Müfettişi" ve "Üçkağıtçı" Eserlerinde Toplumsal Düzen. N. Kansu-Yetkiner ve D. Duman

-
- (Editörler). *14-16 Mayıs 2008 8. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 194-202.
- Küçükcalay, M. A. ve Özmen, M. (2010, Nisan). Aziz Nesin ve Nikolai V. Gogol'da Bürokratik Devlet Mekanizması: Kamu Tercih Teorisi Bağlamında Çarlık Rusya'sı ve Türkiye Karşılaştırması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 7-23.
- Seçmeer, B. (2009). *Gogol'ün Bir Evlenme Oyununun ve Agafya Karakterinin Stanislavski Sistemi Üzerinden İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Süer, A. (1987). Gogol'ün Yapıtlarında Memur Tipleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31(1-2), 435-441.
- Tekşan, M. (2012). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Kriter.
- Troyat, H. (2000). *Gogol* (çev. B. Kösemihal). İstanbul: Multilingual.